

Den store skillelinie under Besættelsen

*Svar til Hans Kirchhoff
fra Henning Tjørnehøj*

Det hører til en af Besættelsestidens mest sejlivede myter, at det danske folk stod ubrydeligt sammen i de fem "onde år". Kendsgerningen er, at der blev ført en skærpet klassekamp - dels af repræsentanter for den danske storkapital samlet i Højgaard- og Hastrupkredsene - der med kongen som mellemmand søgte at fjerne SVKR-samlingsregeringen, så de selv kunne komme til fadet - og dels af Venstre.

Med SR-partiernes erobring af flertallet i Landstinget i 1936 var det omsider slut med muligheden for, at VK-partierne kunne hindre den reformlovgivning, som SR havde flertal for i Folketinget. Især Venstre skumlede over, at dette magtmiddel, Landstingsflertallet gled det af hænde - kun 3 år efter, at venstre havde måttet sluge socialreformen, hvid det ville opnå noget så uliberalistisk som - øget statshjælp til landbruget. Venstre spejdede efter en mulighed for hævn. Muligheden kom - med den tyske besættelse af Danmark!

Koldt, kynisk og klasserent brugte Venstre denne periode - hvor Arbejderbevægelsen holdt sig i defensiven af frygt for at tyskerne ville fare frem mod den, som det var sket i Tyskland Og som det skete andre steder i det af tyskerne besatte Europa - til at realisere egne partiegoistiske krav af løn-, arbejdsmarkeds- og socialpolitisk karakter bl.a. gennemførelse af tab af stemmeret for modtagelse af socialhjælp, samtidig med at landbruget tjen-

te tykt som følge af Venstres be hjertede indsats.

Da jeg for godt en halv snes år siden blev opmærksom på de to nævnte kredses og Venstres brug af besættelsen til egne formål undrede jeg mig over, at den på det nærmeste var uomtalt i historiebøgerne. Derfor besluttede jeg mig til selv at rette op på denne besynderlige ignorering. I 1990 var Gyldendal så venlig at udsende mit skrift: "Rigets bedste mænd", der iøvrigt blev svinet til i den borgerlige presse og tiet ihjel i den tilbageværende ikke-borgerlige og af radio og TV - og forresten også af SFAHs tidskrift.

Da jeg som følge af min kritik af TV-serien "Nu dages det..." (1987) om den danske arbejderbevægelses historie 1871-1936 - havde skaffet mig en række uvenner blandt venstrefløjshistorikere som en "koldkrigerisk" og "stalinistisk" socialdemokratisk klakør, fandt jeg det tilrådeligt i bogens forord at væрге for mig ved udtrykkeligt at understrege, at "forhandlingspolitikken [med tyskerne under Besættelsen] utvivlsomt på enkelte punkter blev ført for vidt. Men den havde dog det positive og overordnede formål, at bringe folket så lempeligt gennem Besættelsen som muligt. Det var ikke netop heroisk, men det var uhyre pragmatisk - og dermed uhyre dansk!" Som eksempelfikation af den for vidt førte forhandlingspolitik henviser jeg i forordet bl.a. til Staunings Studenterforeningstale i 1941 og Buhls anti-sabotagetale året efter. - Forgæves!

I sin store spidsartikel i Årbog for arbejderbevægelsesns historie, 1994 om Socialdemokratiets overlevelsstrategi un-

der Besættelsen, mener Hans Kirchhoff således, at for dette parti er "kollaborationens pinefulde historie ... aldrig blevet bearbejdet, hverken politisk eller psykologisk, men tilsløret bag en mytologi, der stadig lever (fra) en Hartvig Frisch i fyrrerne, over en Jens Otto Krag i tresserne til en K.B. Andersen i halvfjerdserne. Selv det sidste skud på traditionen, Erik Tjørnehøjs forfatter-skab, fremstår med sin ensidige fokusering på partiets [Socialdemokratiets] indre fjender (kommunisterne, Venstre og den konservative reaktion) som een lang afledning fra hovedtemaet".

Mit "forfatterskab" spænder nu videre end denne ene bog. Men når Kirchhoff end ikke kender mit fornavn (og den talstærke redaktionskomité tilsyneladende heller ikke gør det, hvad der overrasker mig en del) kan jeg vel næppe forlange, at han skal kende til resten af mit "forfatterskab". Jeg synes dog nok, at Kirchhoff i det mindste kunne have ydet mig den reverens, at han havde henvist læserne til "Rigets bedste mænd". Men han nævner ikke min bog med eet ord. - Tankevækkende!

Så har jeg iøvrigt svært ved at se denne bog som en afledning fra det, der for Kirchhoff er "hovedtemaet" - nemlig forhandlingspolitikken eller med hans og mange andres ord: samarbejdspolitikken med tyskerne, når jeg dog fremhæver, at den blev ført for vidt! Men Kirchhoff mener vel, at der slet ikke burde være ført forhandlingspolitik? Ligeledes på linie med de fleste andre gør han politikerne eneansvarlig for denne politik, skønt kendsgerningen er, at der var overordentlig stor overensstem-

melse mellem den politik, der blev ført frem til den 29. august 1943, og de ønsker hovedparten af befolkningen havde. Det er således historisk ukorrekt, at lade folket gå i ly bag de "kollaborativistiske" politikere.

Fhv. departementschef Erik Ib Schmidt - oprindeligt medlem af DKP - bruger i sine erindringer "Fra psykopatklubben" (1994) en del sider på besættelsestiden. Harmfuld skriver han bl.a. om visse "yngre historikere, (der) karakteriserer (Samlingsregeringen og folketingsflertallet med det nedsættende ord kollaboratører, (her) er de ude, hvor de ikke kan bunde, og hvor de afslører deres manglende indlevelse i situationen. Den, som handler under tvang og presses til at give indrømmelser, "samarbejder" ikke med modparten.... Vi var enige i, at det gjaldt om... at bevare den offentlige forvaltning, politik og retsvæsen på danske hænder frem for at overlade det til tyskerne...".

En af disse "yngre historikere", som Erik Ib Schmidt har et særligt godt øje til, er Hans Kirchhoff, der er så fyldt af foragt for - som han udtrykker sig — "kollaborationspolitikkerne" og da især de socialdemokratiske, at han bl.a. hævder, at Socialdemokratiet ved valget i 1943 "gik... tilbage i alle de større byer".

Erik Ib Schmidt har imidlertid gjort sig den ulejlighed, at slå efter i Statistisk Årbog, hvoraf det fremgår, at dette parti gik frem med følgende procenter: 57,5 i Herning, 40,2 i Ålborg, 39,6 i Slagelse, 39,4 i Frederikshavn, 35,5 i Svendborg, 33,5 i Esbjerg, 29,5 i Århus og i Nørresundby, 26,7 i Københavns Amt, 26,2 i Vejle og 21 i Odense. For landet

som helhed var den socialdemokratiske fremgang på 22,6%.

Erik Ib Schmidt vover imidlertid ikke blot at forsvare forhandlingspolitikken med tyskerne. Han konstaterer også, at Modstandskampen "blev en meget kostbar succes for store dele af den danske befolkning". Schmidt nævner deporteringen af de jøder, som det lykkedes tyskerne at fange og af de kommunister, som ikke nåede at flygte fra Horserødlejren - da tyskerne besatte den endnu inden bruddet mellem Samlingsregeringen og tyskerne var blevet endeligt konfirmeret - og sidenhen deporteringen af politiet. "Om det var prisen værd, må enhver gøre op med sig selv...".

Den modige eneste procent at befolkningen, som deltog aktivt i Modstandskampen, stillede næppe sig selv dette spørgsmål. Den ville ikke have det siddende på sig, at Danmarks befrielse alene skulle bero på andres liv. Kommunisterne kom som bekendt til at spille en stor rolle i Modstandskampen - så stor, at mange af dem mente, at de på det nærmeste var alene om at gennemføre denne kamp, der for deres vedkommende først kunne gå igang efter Hitlers overfald på Sovjet i juni 1941. - Det var de nu ikke! Også mange konservative og mange socialdemokrater deltog. Men dels havde de længere betænkningstid, og dels deltog de ikke som partifolk. Det kunne de jo af gode grunde ikke, eftersom deres partier første forhandlingspolitik med besættelsesmagten.

Mange venstrefløjshistorikere har beklaget, at Socialdemokratiet ikke tog imod DKPs fremsktrukte hånd under besættelsen.

Men hånden havde jo været hævet mod Socialdemokratiet i hele Mellemløstiden. Ja, i 1935 fremhævede DkPs formand Aksel Larsen på Kommiterns 7. verdenskongres i Moskva sågar, at "Socialdemokratiets regeeringsvirksomhed (var) ensbetydende med en skridtvis likvidering af folkets demokratiske friheder", hvorved det hjalp "med til at skabe det ideologiske grundlag for fascismen...". - Det tillod Aksel Larsen sig at sige i stalinismens hovedstad.

Siden forsvarede DkP som bekendt uafkortet Sovjets indmarch i Polen, angrebet på Finland og indlemmelsen af Baltikum, og der lød ingen DkP-protester, da man fra sovjetisk side lykønskede Hitler med besættelsen af Danmark og Norge. For kommunisterne var det nemlig ikke Nazi-Tyskland, der var "krigsbrandstifterne" - men England og Frankrig! Kirchhoff skriver indigneret om Socialdemokratiets "antikommunisme". Mener han da, at den var ubegrundet?

Den parlamentariske kommissions mange beretninger, blev alle diskuteret ved en eneste forhandling i Folketinget i februar 1955. Under denne debat fremhævede socialdemokraten Frode Jacobsen, grundlæggeren af Frihedsrådet, at "den store skillelinie (under besættelsen) var, om man havde gjort det, som man anså bedst for sit land, selv om det måske bagefter (kunne) kaldes en helt forkert politik, eller om man havde benyttet landets nød til at forfølge sine egne formål...".

Var forhandlingspolitikken (samarbejdspolitikken) udtryk for en forkert politik? Det mente - og mener - Frode Jacobsen.

Men det har aldrig afskåret ham fra at konstatere, at SVKR-politikerne handlede ud fra, hvad de fandt bedst for landet.

For Venstre og Højgaard- og Hastrupkredsene forholdt det sig derimod sådan, at disse grupperinger direkte spekulerede i fædrelandets nød, da de meledede deres egen kage. Det folkelige forræderi under besættelsen blev derfor langt snarere begået af disse grupper end af SKR-politikere. - Hvorfor har historikerne fortiet denne kendsgerning. Og hvorfor gør de det fortsat?

Henning Tjørnehøj

Replik til Henning Tjørnehøj af Hans Kirchhoff

Henning Tjørnehøjs angreb på min artikel om Socialdemokratiets overlevelsesstrategi under besættelsen giver desværre ikke afsæt for nogen faglig debat. Den kører i de gammelkendte socialdemokratiske baner, med grundløse anklager og diffus kritik. Tonen er så skinger som den gang K. B. Andersen kaldte min disputats om "Augustoprøret 1943" for historieforfalskning, bl.a. fordi ingen oplyst dansker mere, som K. B. Andersen endnu gjorde det, vil forsvare den socialdemokratiske mytologi, hvorefter politikerne lige fra starten i 1940 førte et dobbeltspil, der sigtede imod et brud - det brud der så kom den 29. august 1943. Men Tjørnehøjs indlæg er præget af samme uvilje imod at tage de grundlæggende problemer op der ligger i kollaborationens natur, og som med varianter blev spillet igennem af alle besatte lande under II verdenskrig.

Jeg er ked af at have kaldt Henning Tjørnehøj for Erik. Det var ikke tilsigtet. Tilsigtet var derimod udeladelsen af hans bog "Rigets bedste mænd". Litteraturlisten er, som anført, selektiv. Den skal give et billede af det, der har inspireret mig, og den skal vedrøre Socialdemokratiet. Det gør Tjørnehøjs bog om "Højgaardkredsen" m. v. ikke. Løvrigt er den helt overvejende et opkøb af Den Parlamentariske Kommission og uden større værdi. Det er usand tale når Tjørnehøj igen og igen fastslår at historikerne ikke har behandlet Venstres og de konservatives hævntogt imod Socialdemokratiet og arbejderbevægelsen i 1940. Henrik S. Nissen reserverer et helt kapitel her til i sin disputats 1940 - Studier i forhandlingspolitikken og samarbejdspolitikken fra 1973 (s. 141-65). Selv har jeg sat klassekampen ind i et større perspektiv i mit oversigtsværk Kamp eller tilpasning fra 1987 (se kapitlet 1940 - tilpasning og reaktion). Dette at Tjørnehøj i forordet til sin bog - der altså handler om noget helt andet - kort konstaterer at forhandlingspolitikken utvivlsomt i enkelte tilfælde gik for vidt, og for denne vurdering henviser til et par taler af Stauning og Buhl, kan ikke afsvække indtrykket af at hans interesse og forståelse for dette, det mest brændende politiske og moralske spørgsmål i besættelsestidens historie, er ganske overfladisk. Men hvis Tjørnehøj har behandlet sagen mere indgående andetsteds vil jeg da gerne have et vink.

Jeg har aldrig, som hævdede, kaldt politikerne for "kollaboratører". Jeg benytter kollaborationsbegrebet om statssystemets reaktion på besættelsen, og har

understreget dennes tvangsmæssige karakter. Udtrykket kollaboratør har jeg altid reserveret for tyskernes medløbere: frikorpsfolk, nazister, stikkere, tyskerpiger m. fl. Jeg har heller aldrig hævdet at politikerne var "forrædere" imod det danske folk - forstået på den måde at de ikke havde dækning for samarbejdslinjen lige indtil sommeren 1943 - altså i besættelsens længste periode. Jeg har altid fremhævet at der ikke var noget alternativ til samarbejdslinjen i krigens første år, da enhver nøgtern situationssvurdering måtte kalkulere med en generationslang besættelse. Og jeg har tilsvarende understreget at regningen for modstandssynpunktets sejr den 29. august 1943 blev Gestapo, jødeforfølgelser, henrettelser, clearingmord og deportationer. Jeg har også gang på gang fremhævet at politikerne ikke var mindre patrioter end de mænd der siden kom til at sidde i Danmarks Frihedsråd, men at deres rolle og deres politiske koncept var et andet.

Min kritik af politikerne går på den nationale egoisme der styrede dem, og som fra 1942/43 blev et stadigt snævrere forsvar for det politiske system og deres egne positioner - samtidig med at det folkelige mandat, der havde været samarbejdspolitikens raison d'être, svandt væk. Og efter den 29. august, at politikerne, med Socialdemokratiet i spidsen, førte et dobbeltspil over for modstandsbevægelsen, der skulle indlemme og stække den, og som betød en svækkelse af kampen mod tyskerne. At man ud fra en socialdemokratisk partisynsvinkel finder at denne politik var rigtig, ikke mindst med henvisning til faren fra kommunisterne,

er forståelig. Men så skal man ikke samtidig proklamere sig som modstandsparti - og set i forhold til hovedfejden, den tyske nazisme, var der tale om et svigt. Det var dette svigt der tvang socialdemokrater ind i den illegale kamp allerede før den 29. august. Tjørnehøj vil udokumenteret hævde at disse var mange. Men også her har han uret. De var ganske få, fordi partidisciplinen holdt det store flertal ude. Iøvrigt er det mange år siden at forskningen påviste, at modstandsbevægelsen i pionerfasen dvs. indtil årsskiftet 1943/44, helt overvejende rekrutteredes fra det politiske spektrums yderfløje, fra kommunisterne til venstre og nationalisterne på højrekanten. Hvilket ikke bør undre, fordi der var tale om "systemmodstandere" med en lav loyalitetstærskel overfor det borgerlige demokrati.

Tjørnehøj spørger om jeg finder den socialdemokratiske antikommunisme ubegrundet? Nej, jeg finder den - som fremført i artiklen - forståelig. Men det er mit point at antikommunismen lænkede Socialdemokratiet til kollaborationen og blokerede vejen ind i den antifascistiske kamp, hvor partiet ellers efter sin ideologi naturligt hørte hjemme.

Men var partiets antikommunisme - og dermed dobbeltspillet overfor modstandsbevægelsen - da begrundet? Det afhænger naturligvis helt af hvorvidt man vurderer socialdemokraternes fjendebillede som korrekt. Pønsede kommunisterne i 1944/45 på en voldelig overtagelse af magten hvis situationen bød sig, f.eks. under et tysk sammenbrud eller i forbindelse med en sovjetisk befrielse? Intet i kilderne ty-

der derpå - heller ikke de nyåbnede sovjetiske arkiver afslører sådanne planer. Tværtimod er der en lang række indicier der taler imod. Pladsen er ikke til at føre diskussionen her - og det vil næppe heller gøre noget indtryk på Tjørnehøj. Men generelt kan jeg henvise til mine betragtninger i "*Kamp eller tilpasning*" s. 157 f.

Det er tankevækkende at Tjørnehøjs eneste præcise kritikpunkt må fremføres via Erik Ib Schmidt. Det gælder min tolkning af rigsdagsvalget i marts 1943 - der betegnes som højdepunktet af foragt overfor Socialdemokratiet, fordi jeg tillader mig at mene at resultatet viser en relativ procentvis tilbagegang for partiet i flere større byer. Martsvalget er gået over i historien som den store sejr for samlingspartierne. Det er også min konklusion i "*Augustoprøret 1943*", hvor jeg behandler spørgsmålet mere indgående (bd. 1 s. 197 ff.). Nu var valget jo ikke frit. Og det lykkedes sikkert at kvæle nogen utilfredshed når politikerne agiterede for at stemmerne gjaldt demokratiet og ikke regeringen. Alligevel må resultatet nok tolkes derhen at vælgerne endnu i foråret 1943 støttede partierne og dermed kollaborationen. Alle de tre store partier havde en absolut fremgang - hvad der ikke kan undre når man betænker at valgdeltagelsen sprang i vejret fra 79% i 1939 til 89,5% i 1943. Men når det gælder Socialdemokratiet kan der også afdækkes understrømme af protest. Som allerede påvist af Asger Juul Pedersen i Årbog for Arbejderbevægelsens Historie i 1977 gik partiet således relativt tilbage i procent i en række større byer:

	1939 %	1943 %
København	69,9	57,9
Ålborg	59,3	57,3
Frederikshavn	54,0	49,7
Fredericia	61,1	60,8
Helsingør	61,8	58,8
Kolding	52,9	50,8
Korsør	65,7	63,9
Næstved	59,3	56,1
Nr. Sundby	58,5	57,0
Odense	52,8	49,9
Randers	58,1	57,3

(Augustopøret 1943, bd. I s. 203):

Det må være rimeligt at tolke denne tilbagegang som udtryk for en utilfredshed både imod Socialdemokratiets klassesamarbejde med de borgerlige partier og imod samarbejdet med tyskerne. Hvad der vejede mest kan ikke ses, men der var tale om en protest der slog klart igennem ved kommunevalget i maj, og som resulterede i det store nederlag under oprøret i august. Iøvrigt er iagttagelsen ikke ny. Således talte partiformanden Als. Andersen i et notat til Hovedbestyrelsen i maj 1943 om den utilfredshed blandt socialdemokratiske vælgere som under rigsdagsvalget blev overvundet af parolen om folkestyret og det danske demokrati ("*Augustopøret 1943*", bd. I s. 262). Og i partihistorien *En bygning vi rejser* hedder det direkte at "folketingsvalget blottede træk der nok kunne kalde bekymringer frem" (bd III s. 198). Morsomt her på 50 års afstand at se Schmidt og Tjømhøj optræde mere katolsk end paven!

Sammenfattende må jeg altså konstatere, at jeg ikke kan bruge Tjømhøjs kritik til noget. Og da jeg næppe heller har rokket en tøddel ved hans modvilje imod

mit arbejde og mine synspunkter ser jeg ingen grund til at fortsætte diskussionen.

Indsamling af arbejdererindringer - med hvilket sigte

Fra tid til anden har der i forskellige fagblade og andre medier været opfordringer fremme om at gå igang med at skrive bidrag til den landsdækkende erindringsindsamling foranstaltet af Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Nationalmuseet og Arbejdermuseet.

Et prisværdigt initiativ. At få nedfældet arbejdererindringer er et vigtigt kulturområde, der har været aldeles forsømt og overset i tidligere tider, og nu, hvor samfundet og arbejdernes livsvilkår undergår så store forandringer, og hvor efterhånden færre og færre har oplevet og husker tiden før den teknologiske revolution, er det på høje tid at få disse erindringer samlet.

Det at være med i en indsamling kan være en stor oplevelse for deltagerne, hvis arbejdet bliver organiseret, som det f.eks. har været tilfældet for flere grupper, der blev inddraget i sådant arbejde gennem Åstedet, et kulturværksted for arbejdsliv og arbejderhistorie med hjemsted i Århus.

I Åstedet har man arbejdet med formidling og brug af indsamlede erindringer, så både fortællere og andre, der var interesseret i det indsamlede materiale kunne få indsigt i dette og måske endda her hente inspiration til virke for højnelse af arbejdernes livskvalitet.

I projektbeskrivelsen fra Ar-

bejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv savnes det udadvendte sigte, og det synes, som om indsamlingen alene skal føre til en stak historier kun til brug for forskere, og at materialet derfor ikke skal nå tilbage til fortællerne eller til de lokalsamfund, hvor det kommer fra.

Er det virkelig tilfældet?

Axel Pedersen

(typograf, fortæller og redaktør af "Typografers liv og arbejde" (1994).)

Et diskussionsindlæg

Den tidligere DKP-formand Ole Sohn (O.S.) har i sin seneste bog været »mellemmand« for de fire kommunister Victor Priess', Villy Fuglsangs, Helge Kierulffs og Etty Hiort-Lorenzens bevægede oplevelser i 1930'ernes og 1940'ernes Europa.

O.S. lægger i bogens forord op til at ville give et billede af, hvad der fik fire unge »til at kaste sig ud i en kamp på liv og død for en sag, de troede på« (s.7). Derudover har det åbenbart været O.S.s ambition, dels med baggrund i de fires personlige beretninger, dels med fundament i primært kildemateriale fra KGB, Komintern og det danske justitsministerium at give et indtryk af 1930'ernes illegale kommunistiske apparat, behandlingen af de danske kommunister inden og under besættelsen, dansk flygtningepolitik i samme tidsrum og endelig den spanske borgerkrig, samt livet i en sovjetisk arbejdslejr. O.S. har her stillet sig selv overfor en ikke så lidt ambitiøs opgave, og selv om bogen sniger sig op på godt 250 s., er den me-

get langt fra at blive løst. Der fornemmes dog til tider en intensitet og spænding på den indholdsmæssige side, og man aner de bagved liggende interviews med de fire hovedpersoner om deres dramatiske liv og skæbne; beretninger, der dog alt for ofte kvæles af forfatterens unuancerede sprog. Det faktum, at bogen på den indholdsmæssige side delvist forfejler sit mål, er dog for intet at regne i forhold til den mislykkede formelle opbygning.

I forordet, der i vid udstrækning har en ekspositions-lignende opbygning, antydes det implicit, at vi her sidder med et værk, der i høj grad er bygget op omkring primærkilder; man fristes næsten til at sige struktureret som et historisk værk med hele det klassiske apparat: såsom indholdsfortegnelse, »disposition«, noteapparat og navneregister, men dog uden en litteratur- og kildefortegnelse. Den umiddelbare glæde over at O.S., der jo er amatørhistoriker med et par bøger bag sig, tilsyneladende har ladet sig vejlede af en professionel håndværker denne gang, skuffes dog hurtigt. Allerede indholdsfortegnelsen (s. 5!) viser sig at være mangelfuld; her er en liste på blot syv henvisninger til bogens hovedafsnit, der i bedste fald er intetsigende. Bogens første del, der omhandler den tyske kommunist Victor Priess, hedder »Forfulgt«. Dette anføres også i indholdsfortegnelsen, men går man ind og kigger på opdelingen af bogens første del, er der ikke mindre end seks »kapiteloverskrifter« (i anden og tredje del ligeledes 6 og i fjerde del 5). Hvorfor er denne kapitelinddeling ikke anført i indholdsfortegnelsen? Et af de væsentligste

motiver for at have en indledende liste over indholdet må vel trods alt være, at den kan bruges som et hjælperedskab til at finde rundt i værket.

Meget bedre bliver det desværre ikke, hvis vi tager udgangspunkt i det såkaldte navneregister sidst i bogen. Ved en løselig optælling må man fastslå, at der mangler et sted mellem 40 og 60 henvisninger, hvis alle personer skal opføres, hvilket tilsyneladende har været udgangspunktet.

Kaptajn Gerasimov - MGBs forhørsleder i sagen Victor Priess - er overhovedet ikke opført i navneregisteret, til trods for at han over mere end ti sider spiller en ganske væsentlig rolle for Priess' skæbne. Elna Hiort-Lorenzen er kun opført en enkelt gang i navneregisteret (i en reference der henviser til bogens andet hovedafsnit »Waldlager Stutthof tur retur«, s. 111 og 251), til trods for at hun spiller en central rolle i bogens afsluttende del, der har hendes søster som hovedperson. Elna Fuglsang er ikke opført i registret, uanset at hun nævnes en halv snes gange i værkets anden del, der har Villy Fuglsang som hovedfigur.

Ved et kig på O.S.s anvendelse af noter må det siges, at her går det helt galt. Man skal ikke anvende noter, hvis de ikke kan bruges til noget, og det kan de ikke i denne bog! »Der var bud efter dem« indeholder ialt 71 noter, heraf er 35 »forklarings- og personnoter« og 36 kildehenvisningsnoter. I »forklaringsnoterne« går det primært galt, fordi O.S. åbenbart ikke har gjort sig klart fra starten, hvad det er, der skal forklares og hvorfor!

Første gang man f.eks. støder på begrebet NKVD, er i forbin-

delse med en forklaring af OP-GU: »...Obedinennoe gosudarstvennoe politicheskoe upravlenie, det russiske hemmelige politi 1923-34, derefter NKVD« (s. 10 og 245). Anden gang er i forbindelse med en KPD-partisag, der føres mod Victor Priess i København; her henvises i en note til NKVD-arkivet (s. 27 og 246). Herefter møder vi NKVD et utal afgangse frem til side 110, hvor vi langt om længe får en »forklaringsnote«, denne gang dog i dansk oversættelse: »... Komiteen for statsikkerhed under folkekommissariatet for indre anliggender. Senere hed det KGB.« (s. 110 og 248). Jeg behøver vel næsten ikke nævne, at KGB aldrig forklares. Derimod forklares en række andre forkortelser: Komintern, OMS, KPD, DDR o.s.v. Hvad der er baggrunden for, at nogle forkortelser forklares og andre ikke, fortæber sig.

Derudover virker det som om, at det er tilfældighedernes princip, der er afgørende for, hvilke personer, der bliver bæret med en note. I bogens anden del - »Waldlager Stutthof - tur retur« - findes »personnoter« på Eigil Larsen og Ib Nørlund (s. 131 og 248) - noten kommer iøvrigt en snes linier for sent - men ikke på Gelius Lund, Johannes Hansen eller Martin Nielsen. En lang række andre 'små og store' personligheder bliver ikke anført, mens andre, der absolut ingen betydning har i forhold til fortællingerne, anføres: f.eks. Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht og Erich Mielke (s. 11, 20 og 245-246). De få »personnoter«, der er, er stort set uanvendelige; f.eks. hedder det i en note: »Erik Mielke blev senere chef for DDRs statsikkerhedstjeneste«

(s. 246), og i en anden: »Robert Sartori, f. 1914, murerarbejdsmand, centralkomiteemedlem i DKR, forretningsfører i SiD« (s. 248). Hvad disse oplysninger kan eller skal bruges til, ved sikkert kun O.S.

De »henvisningsnoter«, som kan tjekkes umiddelbart, er ubrugelige boghenvisninger, hvor der blot anføres forfatter og titel, og man kan frygte, at arbejdet med arkivmaterialet er foregået lige så lemføldigt.

Man kan naturligvis stille spørgsmålet, om det er berettiget at kritisere O.S. for ikke at leve op til nogle formelle akademiske krav. I bogens forord stiller O.S. sig dog implicit sådanne fordringer, og da han med dette værk har bragt sin tredje bog på markedet, kunne man vel forvente, at han i tidens løb havde tilegnet sig en vis viden - også på det formelle område! Endvidere burde han som forfatter være selvkritisk nok til at hente råd og vejledning hos ligesindede historikere, der med sikkerhed ville have kunnet give råd og vejledning. Det er dog når alt kommer til alt nok mere berettiget at anklage forlaget "Vindrose", der med et værk af denne karakter burde have haft en fagkonsulent

tilknyttet, der ville have kunnet give forbedringsforslag på såvel det formelle som på det sproglige område. På det sproglige område, der måske kunne have hævet værket op på et udgivelsesværdigt niveau, er der nemlig heller ikke mange positive elementer at fremhæve.

De fire fortællinger er alle opbygget som rammehistorier - en iøvrigt udmærket tilgangsvinkel - og vi kommer langt omkring; desværre ikke altid lige heldigt! Der tegnes dog et antal billeder af meget bevægede og dramatiske livsforløb, men generelt må det siges, at der ikke fortælles forfærdelig meget nyt, og der hvor O.S. helt åbenbart har muligheden, bruger han den ikke. Den arkivadgang han har haft - ikke mindst til OMS-arkivet - udnyttes i alt for ringe grad. Det kan næppe være rigtigt, at oplysningerne og informationerne i dette arkiv ikke kan bruges bedre, end det er tilfældet i denne bog.

Det altoverskyggende problem på det sproglige område er dog et gennemgående træk i alle fire fortællinger: nemlig det unuancerede sprog! Det er ganske vist blevet bedre siden O.S.s første bogudgivelse; dog tenderer han

stadig til at blive en anelse for patetisk, og der er fortsat lovlige mange passager med en alt for enkel sprogopbygning. Til tider antager det næsten en tragikomisk karakter, når der i stedet for kommaer er sat punktummer i en oprensning (s. 155 nederst), ligesom der er for mange steder, hvor 4-5 hovedsætninger følger hinanden, selv om der ofte med rimelighed kunne være foretaget en adskillelse i hoved- og bisætninger. Dette blot som en henvisning til, at der skal arbejdes med sproget, når man vil skrive bøger, hvad O.S. jo helt åbenbart gerne vil. Et mere varieret sprog ville give læseren en større glæde ved beretningerne om fire store personligheder og mennesker, og det havde de ærligt talt fortjent.

Der fornemmes en masse gode intentioner undervejs i »Der var bud efter dem«, men derved bliver det også; hverken O.S. eller forlaget »Vindrose« — der åbenbart ikke har haft råd til at lade en korrekturlæser læse manuskriptet, inden det gik i trykken - kan være bekendt at sende en bog på markedet, der i den grad bærer præg af ikke at være gennemarbejdet.

Klaus Erik Hamann Hansen